

Лекції з курсу «Соціологія національної безпеки»

Лекція 4. Теоретико-методологічні засади національної безпеки

План

1. Концептуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки.
2. Чинники забезпечення національної безпеки.

Література:

1. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол. : В.І. Абрамов, Г.П. Ситник, В.Ф. Смолянчук та ін. / за заг. ред. Г.П.Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с

1. Концептуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки

Зміст політики національної безпеки значною мірою залежить *від вибору концептуального підходу щодо її забезпечення*. Вказаний підхід визначає систему офіційних поглядів політичного керівництва держави на принципи, можливі засоби, способи, методи і механізми реалізації національних інтересів, а також роль і місце вказаних інтересів у зовнішній політиці держави. В нормативних документах з питань забезпечення національної безпеки акцентується увага на *ліберальних підходах* щодо її забезпечення. Їх суть зводиться до тези: ***безпека людини понад усе***. Але часто зміст документів не відповідає ***реальній*** внутрішній та зовнішній політиці з питань національної безпеки.

Більшість країн, вибираючи концептуальний підхід до забезпечення національної безпеки, головну увагу акцентує на *геополітичному вимірі безпеки*. Це обумовлено тим, що під національною безпекою переважно розуміють ***фізичне виживання держави***, а саме: захист її суверенітету, територіальної цілісності та існуючого політичного режиму (політичного устрою). При цьому принципово важливою вважається і *здатність держави адекватно реагувати на будь-які загрози зовнішнього характеру*. Тому забезпечення безпеки людини (громадянина) певною мірою відходить на задній план. Головна ідея такого бачення забезпечення належного (бажаного) рівня національної безпеки зводиться до того, що: *нація перебуває в стані безпеки, коли їй не доводиться приносити в жертву свої інтереси з метою уникнення війни і коли вона може захистити за необхідності ці інтереси шляхом війни*. Таке розуміння суті національної безпеки має чітко виражений

воєнно-політичний контекст. Він передбачає відповідне стратегічне уявлення про підходи і шляхи забезпечення національної безпеки, заходи щодо забезпечення належної оборони від потенційного ворога, а також пошук потенційних союзників.

Після Другої світової війни сформувалася **наукова школа «політичного реалізму»**. Вона значною мірою створила теоретичне підґрунтя під геополітичний вимір забезпечення національної безпеки. Її активними послідовниками стали такі теоретики як **Г. Кіссінджер** і **З. Бжезинський**. На переконання представників цієї школи, держави керуються передусім раціональними цілями, серед яких і ті, що стосуються їх потреби в безпеці. Тому **міжнародні відносини є своєрідною сумою політик суверенних держав, а світова політика інтерпретується як система балансів сил переважно між великими (впливовими) державами**.

Основна ідея політичних реалістів – зіткнення національних інтересів на міжнародній арені є неминучим. Безпека держави залежить від її власної сили і боротьба за силу на міжнародній арені виступає, як окремий випадок боротьби за владу всередині держави.

Тому для «політичних реалістів» влада і сила є категоріями одного порядку. На думку, «політичних реалістів», суть сили полягає в здатності опротестувувати національні інтереси інших держав, навіть якщо вони життєво важливі (суверенітет, територіальна цілісність). *Загроза застосування сили* в цьому разі перетворюється в основний інструмент національної політики, а *вміння маніпулювати загрозою* її застосування – в основну функцію дипломатії й основу Стратегії національної безпеки (Воєнної стратегії).

Реалізація національного інтересу не передбачає ніяких обмежень, крім сили яку має держава у своєму розпорядженні (в політичному, економічному, воєнному та інших вимірах) для можливої силової протидії з боку держав-суротивників реалізації вказаного інтересу. Дискусійним залишається питання щодо законності застосування сили та наслідків такої реалізації національного інтересу відносно інтересів інших країн або ж для системи міжнародних відносин в цілому і отже, для міжнародної безпеки. Тому для пояснення міжнародній спільноті своїх дій держави часто застосовують так звані **«подвійні стандарти»**. Суть їх, яка, як правило, не

афішується і апробована століттями, досить проста: *«сильні роблять те, що хочуть, а слабкі, те, що можуть, а можуть вони мало»*, тобто вказані «стандарти» тільки підтверджують, що для «політичних реалістів» влада і сила є категоріями одного порядку.

Аналіз нових, так званих *«антитерористичних стратегій»*, свідчить, що вказані стратегії лише модернізують *стратегії «стримування»* та *«неядерного стримування»*, які з'явилися в 80-90-х рр. ХХ ст. Характерною особливістю цих стратегій, передусім США та Російської Федерації, є те, що в них акцентується увага на необхідності застосування сили не тільки тоді, коли загроза вже сформувалася, а й тоді, коли вона тільки-но з'явилася, щоб запобігти її переростанню в реальну шляхом завдання превентивних ударів.

В останні десятиріччя в обґрунтуванні концептуальних підходів щодо забезпечення національної безпеки отримав розвиток напрям, який часто називають *конструктивістським підходом*. У межах цього підходу обґрунтовують інший погляд щодо можливих перспектив безпечного розвитку національних держав та міжнародного співтовариства. Він пов'язується переважно з обґрунтуванням зниження ролі держав як основних акторів міжнародної політики, а отже, і їх *«державного суверенітету»*. Водночас акцентується увага на зростанні ролі інших акторів, зокрема інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, транснаціональних компаній тощо. Серед прихильників конструктивістського підходу є й такі, які *продовжують розглядати національні держави як важливі суб'єкти безпеки і системи міжнародних відносин*, але нарівні із іншими суб'єктами безпеки, які відіграють рівнозначну роль.

Інша частина прихильників конструктивістського підходу значно понижує роль держави в сучасних міжнародних відносинах. Вони переконують, що світова політика в принципі сьогодні вже не є міждержавна. Результати інтенсифікації та поглиблення взаємозв'язків організаціями, транснаціональними компаніями, взаємодії між партіями, вченими, молодіжними організаціями, окремими громадянами та ін., на їхню думку, має значно більше значення для забезпечення національної безпеки, ніж той чи інший стан міждержавних стосунків.

2. Чинники забезпечення національної безпеки.

Вибір підходу щодо забезпечення національної безпеки передбачає однозначну *визначеність щодо системи національних інтересів*.

Зокрема, потрібно отримати відповідь на такі *принципові запитання*: 1) де (у зовнішній чи внутрішній політиці?) і як відображає сутність сформованих національних інтересів проблемні завдання щодо захисту та примноження тих чи інших національних цінностей? 2) чи підтримуються більшістю населення інтереси, які визначені політичним керівництвом на офіційному рівні як національні, і як сприймаються вказані інтереси за межами держави? 3) хто є або може бути союзником (партнером) держави при реалізації тих чи інших національних інтересів? 4) як співвідносяться національні інтереси з реальним і потенційним (можливим) політичним та економічним статусом держави (її роллю та місцем) у регіональному та глобальному вимірах? 5) яким чином держава може захищати національні інтереси у тих чи інших умовах (засоби, способи, механізми тощо) та які ресурси (матеріальні, фінансові тощо) можуть бути для цього використані?

Вибираючи підхід щодо забезпечення національної безпеки, принципово важливо також оцінити *загрози національним інтересам*. Багато фахівців вважає, що *загрози внутрішнього характеру мають вирішальне значення при виборі підходу щодо забезпечення національної безпеки*, тобто вибір вказаного підходу має здійснюватися передусім у контексті закономірностей та особливостей суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку держави.

Зовнішнє середовища характеризується чинниками, які також породжують загрози національним інтересам. Серед них такі: 1) нерівномірність, суперечливість, невизначеність та непередбачуваність гео економічного та геополітичного розвитку; 2) дестабілізуючий розвиток демографічних процесів у світі; 3) ознаки вичерпаності природних та енергетичних ресурсів; 4) зростання кількості та інтенсивності збройних конфліктів в різних регіонах планети; 5) підвищення ймовірності розповсюдження ядерної зброї; 6) усвідомлення взаємозалежності національної і міжнародної безпеки.